

Based on the works of the famous Ukrainian scientist Olexandr Zavalniuk, his contribution to contemporary historical Ohienko studies is being identified. The main directions of scientific studies of the historian are being outlined, as well as the most important works that reveal the most significant aspects of the multifaceted and state-organizing, administrative, scientific and pedagogical activities by Ivan Ohienko in Kamianets-Podilsky period of his biography (1918-1920) are under investigation.

Key words: O. Zavalniuk, historical Ohienko studies, investigation, scientific achievements.

Отримано: 25.10.2016 р.

УДК 001(477)(092)

В. В. Слюсаренко

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДУХОВНИЙ ЛІДЕР ТА ОСВІТНІЙ ДІЯЧ

У статті розглядається діяльність відомого церковного та освітнього діяча Івана Огієнка, який вніс великий внесок у розвиток вищої освіти України в досить непрості роки Української революції, а також аналізуються його заслуги в розвитку та дослідженні християнства в Україні.

Ключові слова: І. Огієнко, Українська революція, Українська Центральна Рада, народний університет, митрополит Іларіон.

Сучасники називали його людиною енциклопедичних знань, праці й обов'язку. І це не випадково. Тепер цей вислів звучить штамповано, а проте перед очима одразу виникають конкретні прізвиська, до яких кращою характеристикою годі й шукати: Іван Франко, Юрій Шерех-Шевельов, Віктор Петров-Домонтович, Агатангел Кримський і, звісно, Іван Огієнко – людина, яка залишила досить помітний вплив в українському житті того часу [5].

Природжений хист ученого, педагога, державного, громадського, церковного та культурного діяча однаково успішно виявлявся у його діяльності і як мовознавця та літературознавця, і як перекладача та поета, і як редактора та видавця, і як ректора та міністра, і як православного митрополита та історика української церкви. Важко сказати, в якій із цих сфер діяльності Іван Огієнко (митрополит Іларіон) залишив найпомітніший слід. Одне незаперечне: він чесно й віддано служив українській справі, до останніх днів життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, її мови та культури. Переконає в цьому хоча б той факт, що бібліографія наукових і публіцистичних праць ученого та його художніх творів, за неповними даними, складає близько півтори тисячі назв, переважна більшість яких, на жаль, і сьогодні недоступна українському читачеві [2].

Вчений-енциклопедист залишив по собі фантастичну за обсягом спадщину для вивчення якої буде замало і цілого науково-дослідного інституту; чого варті десятки ґрунтовних праць з українського мовознавства, історії церкви, культури, канонічного права: «Огляд українського язикознавства» (1907 р.), «Українська культура» (1918 р.), «Український стилістичний словник» (1924 р.), «Сучасна українська літературна мова» (1935 р.), «Візантія і Україна» (1954 р.), «Слово о полку Ігоревім» (1967 р.) [3].

З 1905 року починається його активна наукова та громадська робота, зокрема співробітництво в київських виданнях («Громадська думка», «Рада»), участь

у діяльності «Просвіти» та заснованому М. Грушевським Науковому товаристві імені Шевченка в Києві. В 1909 році І.І. Огієнко з відзнакою закінчує повний курс навчання в університеті, а вже в 1911 році його затверджують на кафедрі російської мови та літератури професорським стипендіатом. У 1915 році після складання магістерських іспитів Огієнко присвоюють звання приват-доцента цієї кафедри. А у квітні 1917 року І.І. Огієнко, один з перших викладачів Київського університету, переходить на викладання українською мовою і практично розпочинає читати новий курс «Історія української мови» [8].

Весною 1917 р. було створено Центральну раду. Іван Огієнко, як член ради новоствореного Центрального радою Міністерства освіти, виступив з ініціативою про заснування Українського народного університету (УНУ) в Києві. Він розробив новий курс «Українська культура» [7].

Народний університет був відкритий у жовтні 1917 року, а у серпні 1918 року перетворений на Український державний університет. До урочистого відкриття цього навчального закладу професор І.І. Огієнко розробляє новий курс лекцій «Українська нова культура». Постає гостра проблема запровадження української мови в державні інституції, навчальні заклади, церкву. У Києві одна за одною великими тиражами виходять навчальні книги, автором яких був Огієнко: «Рідна мова в українській школі» (1918), «Українська грамика» (1918), а також «Наглядна таблиця українського правопису» (1917) [8].

У січні 1918 р. І. Огієнко долучається до реалізації нового грандіозного проєкту – організації системи вищої школи в Україні, його включено у відповідну комісію [4].

Професор з 1918 р., І. Огієнко – один із фундаторів і лекторів Української педагогічної академії, що започаткувала систему післядипломної освіти, Українського державного університету в Києві, у когорті тих перших українських учених, які розпочали справу заснування Української Академії наук. Він викладає українську мову в урядових установах, на вищих жіночих, численних педагогічних курсах. Огієнко – делегат і учасник кількох всеукраїнських демократичних форумів.

Ставши помітною фігурою національного освітянського руху, за рекомендацією члена Директорії УНР Ф. Швєця І. Огієнка призначено міністром народної освіти й мистецтва, обов'язки якого він виконував із 6 січня по 25 квітня 1919 р. На цій посаді І. Огієнко послідовно продовжує й поглиблює процес розбудови системи освіти УНР, домагається її демократизації, доступності для усіх верств населення, дбає про забезпечення навчальних закладів професійними, патріотичними кадрами, необхідними підручниками й посібниками, створення в них відповідної матеріально-технічної бази. Продовжує розробку концептуальних основ викладання рідної мови й рідномовного виховання, доктрини єдиної школи України, законопроектів, які впроваджували її засади у педагогічну практику [4].

Встиг цей учений побувати й на посаді міністра освіти (за Директорії у 1919 році), і міністра ісповідань (віровизнань), і Головноуповноваженим уряду УНР в Кам'янці-Подільському після евакуації уряду до Тарнова. Перебуваючи на посаді міністра віросповідань, Огієнко визнав пріоритет української мови в церкві, заснував курси української для священнослужителів, розпочав повний переклад Біблії на сучасну мову [5].

Життя покидало сім'ю вченого по різних куточках світу. У листопаді 1921 року Огієнко з дружиною та трьома маленькими дітьми мусив назавжди полишити Україну. В Кам'янці він кинув власну величезну бібліотеку з архівом та десятками недописаних і неоприлюднених рукописів. Іван Іванович намагався врятувати її, проситиме про переїзд до Києва, писатиме тогочасному секретарю Академії наук радянської України А. Кримському, але відповідь так і не надійде.

Так, після перебування в Тарнові, потім у Винниках та Львові, він вирішить перебраться до Варшави. Тут у нього народжується ідея видати 30-томну «Бібліотеку українознавства», яку він послідовно втілюватиме все своє життя [5].

У квітні 1937 року, після смерті дружини Домініки Данилівни, Огієнко вирішує прийняти постриг. Сталося це 9 жовтня 1940 року в Яблоському Свято-Онуфріївському монастирі. У жовтні того ж року він був висвячений на архієпископа Холмського та Підляського Української автокефальної православної церкви. А через 3 роки Іларіон був обраний митрополитом Холмсько-Підляським [6].

Так в українській культурі з'явився другий (з часів Ярослава Мудрого) митрополит Іларіон.

Водночас він дуже багато працює у напрямі, сказати б, обґрунтування і ідеологічного світоглядного, і історичного, і спеціально етнологічно-етнографічного обґрунтування Української православної Церкви в її саме цілком самостійній версії [6].

Під час війни він покидає Польщу, якийсь час живе й працює в швейцарській Лозанні, і врешті перебирається за океан.

Буремного 1942 року, коли по всій Європі вирували битви Другої Світової війни, у Празі побачило світ й невдовзі стало бібліографічною рідкістю видання двотомної праці «Українська церква». У цій книзі Іван Огієнко на основі численних історичних джерел, розповів про майже тисячолітню історію християнства в Україні. Твір, написаний чудовою літературною мовою, цікавий ще й тим, що показав усю трагічність приєднання Церкви Української до Московської і наслідки цього процесу [3].

З вересня 1947 року і до самої смерті Огієнко живе в Вінніпезі, служить у церкві, стає «митрополитом Вінніпегу і всієї Канади». Саме тут він ініціював об'єднання трьох українських автокефальних церков за кордоном [6].

З переїздом до Канади почався новий етап видавничої діяльності І.І. Огієнка, який тривав практично до початку 70-х років ХХ століття. Вже через два місяці після його облаштування у Вінніпезі, у листопаді 1947 року почав виходити редактований Огієнком місячник «Слово істини». З 1951 року відроджується у Вінніпезі започаткований у Варшаві часопис «Наша культура», який з 1953 року став називатися «Віра й культура», оскільки поновилося засноване Огієнком у Лозанні видавництво української книжки «Наша культура». У 1951 році його обирають першоієрархом Української Православної церкви в Канаді. Митрополит Іларіон доклав чимало зусиль для організації та розбудови українського національно-культурного та релігійного життя в Канаді. Заснував Теологічне Товариство (тепер Теологічне товариство Митрополита Іларіона), здійснив реорганізацію богословського факультету Манітоського університету, перетворивши його в Колегію імені св. апостола Андрія, очолював Науково-Богословське Товариство, розгорнув велику науково-дослідницьку та видавничу діяльність. За Іларіона було проголошено Акт об'єднання трьох українських автокефалій за кордоном [8].

В цей же час Огієнко вирішує глибше й досконаліше дослідити окремі періоди – найскладніші й найдраматичніші – історії нашої церкви. Так з'являються, майже одночасно, дві його монографії «Українська церква за Богдана Хмельницького. 1647-1657» (Вінніпег, 1955, 180 с.) і «Українська церква за час руїни. 1657-1687» (Вінніпег, 1956, 564 с.). Логічним продовженням розпочатої теми мало стати ще одне дослідження – «Українська церква за час гетьмана Мазепи». На жаль, що працю Іван Огієнко написати не встиг, хоча інтенсивно добрав для неї архівний матеріал. Спільна особливість зазначених вище двох праць – у прекрасному поєднанні простоти, дохідливості, емоційності викладу з фундаментальністю і науковістю. Достатньо сказати, що лише перелік використаних під час написан-

ня «Української церкви за час руїни» джерел займає понад двадцять п'ять сторінок. Проаналізувавши, вивчивши сотні, тисячі задокументованих свідчень і фактів тої сумної доби української історії, автор написав ось такий публіцистично насичений, але правдивий висновок: «Українська православна Церква сильна своїм духом та тисячолітньою традицією, сильна і своїм мішним поєднанням з рідним народом. За час Руїни український народ, здавалося, мусив загинути як нація, але власна православна Церква спасла його. Руїна — це Голгофа Української православної церкви, а разом з тим це й найбільша слава її. Як залізо в огні перегіплюється на крило, так і Українська православна церква крицево загартовувалася в довгу добу Руїни, і вийшла з неї — безсмертною» [5].

Справою усього свого життя Іларіон вважав канонічний переклад Біблії на українську мову. 12 червня 1962 року його мрія стала реальністю. У Лондоні було видано повний фундаментальний том (який включає і неканонічні книги) «Біблії або книг св. Письма старого і Нового Заповіту» на 1529 сторінках. Він належить до найякісніших і найцінніших перекладів у нашій історії [4].

Крім того, митрополит Іларіон займався редагуванням журналів «Слово істини», «Наша культура», «Віра і культура», заснував 30-томну «Бібліотеку українознавства» [6].

Відомою є і монографія «Дохристиянські вірування українського народу». Особливої пікантності їй додає те, що автор — церковнослужитель — описує й дає етимологію багатьох язичницьких реалій. Наприклад, Іларіон виводить етимологію слова спекатися від Пека — божества, яке, за його версією, є уособленням домовика, як і Цур, який оберігав родину, звідки пішло слово відцуратися. У випадку небезпеки на ворога посилали своїх цура й пека закляттям «цур тобі, пек!» (звідси, можливо, спекатися, тобто «позбутися непріємного за допомогою Пека», або, за першою версією, «позбутися самого Пека»); можливо, в цей ряд ідуть і слова безпека, небезпечний, тобто «без Пека», хоч це можна пояснити й згідно з першою версією — «без сутички, кровопролиття, без біди»). Ця монографія змушує неабияк замислитися над внутрішніми формами, які досі зберігають сучасні слова [5].

Помер митрополит Іларіон 29 березня 1972 року. Похований на православної частині цвинтаря Глен Іден біля Вінніпегу [5].

Після смерті Митрополита Іларіона за кордоном було опубліковано багато його книг: «Українська церква», «Українська церква і наша культура», «Хвалімо Бога українською мовою» [8].

Найголовнішим в діяльності митрополита Іларіона було те, що він усі ці свої знання віддавав на творення, принаймні, хоча б десь на майбутнє творення української нації як певної духовної і просто духовної цілості, що у ній всі ми будемо належати до якогось одного спільного знаменника, але в жодному разі не тоталітарного, не підкреслено секулярно-юридичного, а саме, до духовного [6].

Це була одна із тих постатей української культури, що в ній поєднуються гармонійно і секулярне, і релігійне, спеціально академічні знання і практична діяльність, діяльність політична і діяльність громадська та, нарешті, певне своє, індивідуальне зусилля, яке впродовж чи не 70 років самостійних духовних зусиль нашого героя було саме в напрямі оцього творення [3].

«Я робив, що міг, рещту дороблять наступники», — писав Іларіон, завершуючи свою «ціложиттєву працю» [8].

Список використаних джерел:

1. Видатні земляки. Іван Огієнко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?url=http%3A%2F%2Fwww.brusilov.org.ua%2Fvydatni_zemlyaki%2Fogienko_1.html (дата звернення 28.04.2016). — Загол. з екрану.

2. Діяльність Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.referat.com/Діяльність_Івана_Огієнка (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
3. Іван Огієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/480/ (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану;
4. Огієнко Іван Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://christian-culture.in.ua/content/view/81/36/> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
5. Іван Огієнко – митрополит Іларіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=121 (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
6. Іван Огієнко як державний і церковний діяч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/957790.html> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану;
7. Митрополит Іларіон і Українське Відродження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ru/geninf/osobystosti/ogienko> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
8. 15 січня – День народження І.І. Огієнка – українського церковного і державного діяча [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emlab.ho.ua/Obrantsi/Ogienko,%20biografija.html> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.

In the article the famous church activities and educational activist Ivan Ogienko, who made a great contribution to the development of higher education in Ukraine is quite difficult years of the Ukrainian revolution and considered him credit for research and development of Christianity in Ukraine.

Key words: Ivan Ogienko, Ukrainian revolution, Ukrainian Central Council, People's University, Metropolitan Hilarion.

Отримано: 17.11.2016 р.

УДК 930.85

В. В. Моздір

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНИЙ СИКРЕТИЗМ КУЛЬТУРИ ПОДОЛЯН: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СВИТОГЛЯДУ ІВАНА ОГІЄНКА (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

У статті розглядається духовно-релігійна культура жителів Подільського краю, після включення регіону до складу Російського самодержавства у 1793 р. Описуються історичні події, які були характерні для даного часу і притаманні означеній проблематиці. Також автор доводить, що язичництво, як данина давнім традиціям, тісно переплелось з християнством, це і було релігійним синкретизмом. Хронологічні рамки дослідження: кінець XVIII – перша половина XIX ст.

Ключові слова: духовний синкретизм, Поділля, І. Огієнко, уніати, православ'я, язичництво, звичаї, вірування, традиції.

Після другого поділу Речі Посполитої, Поділля разом з іншими територіями, були включені до складу Російського самодержавства. Маніфест про приєднання польських областей обнародував 27 березня 1793 р. Михайло Микитович Кречетников. Документ був одночасно прочитаний в усіх церквах, записаний у міські книги і у багатолюдні місця прикріплення [1, с.3]. Поза всяким сумнівом, нова суспільно-політична дійсність потягла за собою еволюцію